

Novi testament 1563. (Pretisak).

Zagreb, Teološki fakultet „Matija Vlačić Ilirik“, 2008. Str. X+ 950.

Alojz Jembrih

Pogovor uz pretisak ćirilčkoga Novoga testamenta [1563.].

Zagreb, Teološki fakultet „Matija Vlačić Ilirik“, 2008. Str. 224.

Nakon objavljenog pretiska uraškoga izdanja glagoljičkoga *Novoga testamenta* iz 1562./63. (Zagreb, Teološki fakultet „Matija Vlačić Ilirik“, 2007.; usp. recenzije S. Jambreka u: *Kairos* 2/2007, str. 361. – 363., i R. Kneževića u: *Biblija danas* 1-2/2008, str. 26. – 27.) isti je nakladnik, u sunakladništvu s Narodnom i univerzitetnom knjižnicom iz Ljubljane i pod pokroviteljstvom UNESCO-a, objavio u studenom 2008. i pretisak ćirilčkoga izdanja ovoga hrvatskog biblijskog prvotiska. Glavni je urednik projekta prof. dr.sc. Alojz Jembrih, koji je priredio i Pogovor uz pretisak. Pogovor, kojemu je dodan i sažetak na engleskom jeziku, tiskan je u posebnoj knjižici koja se zajedno s pretiskom *Novoga testamenta* nalazi u prikladnoj zaštitnoj kutiji. Na projektu izdavanja pretiska neposredno su također sudjelovali i dr.sc. Lidija Matošević, dr.sc. Vesna Badurina-Stipčević, dr.sc. Marina Miladinov, doc. dr.sc. Mario Grčević, Ruben Knežević, dipl. theol. i Branka Kosanović, prof. – uz još petnaestak suradnika koji su na razne načine doprinijeli uspješnoj realizaciji projekta. Grafičko oblikovanje pretiska potpisuje Grafički ured Dominis-Aničić, a knjige su tiskane u Grafičkom zavodu Hrvatske. Knjiga je izdana uz pomoć brojnih podupiratelja, crkava, biblijsko-teoloških i kulturnih institucija, kao i pojedinaca.

Izvorno uraško ćirilčko izdanje NT objavljeno je 1563. u dva dijela (svaki dio u 1000 primjeraka): *Prvi děl Novoga Teštamenta, va tom su vsi četiri Evangelisti i Apustolska d'jan'ja iz' mnozih' jazikov' v sadašnji opšteni i razumni H'rvatski jazik', po Antonu Dalmatinu i Stipanu Istrijanu, s pomoštu drugih' bratov', verno st'lmačeni, i s ciruličskimi slovi najprvo sada štampani ...* / *Drugi děl Novoga Teštamenta, v kom se zad'rže Apustolske Epistole ...* Zagrebački pretisak izdanja priređen je, međutim, u jednom svesku (prvotna dva dijela *Novoga testamenta* odijeljena su u pretisku prikladnom paginacijom), a prema primjerku koji se nalazi u Narodnoj i univerzitetnoj knjižnici u Ljubljani. Nekoliko oštećenih stranica u ljubljanskom primjerku (ovdje paginirane [204B-207A]) nadomješteno je preslikom iz Öffentliche Bibliothek der Universität Basel. Uz „Riječ urednika“ (str.

943. – 946.) pretisku je pridodana i napomena o paginaciji (str. 947.), transliteracija naslova (str. 948.) te, kao zaseban dodatak, kartica s tablicom ćirilčkih slova u NT [1563.] i ćirilčkih slova u Tabli za dicu [1561.].

Izdanje ćirilčkoga *Novoga testamenta* prvotno su priredili Antun Dalmatin i Stipan Konzul Istrijan sa suradnicima. Ono je uslijedilo neposredno nakon dovršetka tiska glagoljičkoga izdanja: tiskano je 1563., dakle u istoj godini kada je dovršen i drugi dio glagoljičkoga izdanja, budući da su prevoditelji od samoga početka namjeravali *Novi testament* „s glagolskimi i ćirulskimi slovi štampati.“ Nakladnik pretiska uspio je također oba izdanja prirediti u susljednim godinama (2007. i 2008.) na što mu, posebice s obzirom na stručnu, tehničku i financijsku zahtjevnost projekta, doista treba čestitati.

U *Pogovoru uz pretisak ćirilčkoga Novoga testamenta* [1563.] A. Jembrih ponovno je, u sažetijem obliku, predočio dijelove teksta koje je već ranije dao objaviti u svojem *Pogovoru uz pretisak glagoljičkoga Novoga testamenta* [1562/63.] (2007.), ali je dodao i novu tekstualnu građu i priloge koji se tiču specifičnosti ćirilčkoga izdanja, kao i same uloge ćirilčkoga pisma na hrvatskome jezičnom prostoru. Sadržaj *Pogovora* obuhvaća poglavlja: I – Od poticaja i priprema do glagoljičkoga i ćirilčkoga *Novoga testamenta* [1562/63.] i [1563.]; II – *Novi testament* [1562/63.] i [1563.], najopsežnije djelo uraške tiskare, na glagoljici i ćirilici; III – *Novi testament* [1562/63.] i [1563.] u europskim i domaćim knjižnicama; IV – Izvori i literatura; V – Prilozi (njemačke i hrvatske posvete i predgovori P. Trubara, S. Konzula i A. Dalmatina, prijevod s njemačkoga i transliteracija ćirilčkoga teksta); VI – Sažetak *Pogovora* na engleskom jeziku; VII – Engleski prijevod Trubarova, Konzulova i Dalmatinova predgovora.

U odnosu na *Pogovor uz glagoljičko izdanje* primjetni su novi dijelovi teksta u kojima se razlažu specifičnosti ćirilčkoga izdanja NT: Ćirilčki probni otisci (str. 44. – 53.), Ćirilčko izdanje NT [1563.] (str. 73. – 82.), Tragom ćirilčkih slova u NT [1563.] (str. 99. – 115.), Glagoljica i ćirilica, dva hrvatska pisma (str. 116. – 126.), Je li ćirilčki NT [1563.] tiskan bosančicom? (str. 126. – 129.), Distribucija glagoljičkoga [1562/63.] i ćirilčkoga NT [1563.] (str. 129. – 134.).

Uz već postojeća saznanja iz arhivske građe (Tübingen i dr.) i literature o uraškom ćirilčkom *Novom testamentu* (Schnurrer, Rupel, Benz i dr.), A. Jembrih u *Pogovoru* ističe neke detalje koji dosad nisu bili adekvatno tretirani. Tako npr. u odsjeku o ćirilčkim probnim otiscima s pravom ističe da tzv. probni otisak iz 1564. (faksimil otisnut na str. 50.) ustvari ne predstavlja probni otisak nego pruručnu tablicu za čitanje latinice. Ćirilčki NT bio je, naime, posljednje uraško djelo objavljeno ćirilčkim pismom i ne bi – nakon njega – više uopće imalo smisla izdavati nove probne otiske.

Što se pak tiče distribucije uraških ćirilčkih izdanja, Jembrih bezrezervno ne preuzima mišljenje G. Stöckla koji navodi da su knjige, tiskane glagljicom, bile

namijenjene onome jezičnome području koje je bilo vezano uz katoličantsvo, a knjige u ćirilici onim kršćanima koji su bili povezani s pravoslavljem (str. 80.), već ostavlja rješenje tog pitanja jezikoslovcima, prilažući također i podatke o distribuciji ćiriličkih knjiga u Ugarsku i Erdelj – koji pak podaci ne idu u prilog Stöcklovoj tezi. U odsjeku, „Tragom ćiriličkih slova u NT“, istražuju se predloži na osnovu kojih su ćirilička slova lijevana za potrebe uraške tiskare. Premda postoje naznake da je Konzulu i Dalmatinu uzorom bio rusinski i venecijanski tisak, on ipak nije slijeden u cijelosti jer postoje brojne specifičnosti u oblicima uraških ćiriličkih slova. Ovo Jembrih detaljno elaborira konkretnom analizom pojedinih znakova. Zaključuje naposljetku, u skladu s već nekim ranijim navodima u literaturi (Plavšić), kako se ovdje radi o osebujnoj, vrlo stručno izvedenoj i pojednostavljenoj ćirilici (pretečom reformirane ruske ćirilice koja se javlja u 18. st.), koju predlaže prigodno nazivati „Konzulovom i Dalmatinovom hrvatsko-uraškom ćirilicom“ (str. 108.). U skladu s ovom elaboracijom nadovezuje se sljedeći odsjek, „Glagoljica i ćirilica, dva hrvatska pisma“, u kojemu se ističe višestoljetno supostojanje i uporaba glagoljice i ćirilice na hrvatskim prostorima, kao i činjenica da su se hrvatski glagoljaši koristili i jednim i drugim pismom. Navode se diskursi iz literature (Fučić, Milčetić i dr.) s konkretnim primjerima prožimanja ovih dvaju najstarijih hrvatskih povijesnih pisama. Na pitanje pak o tome, je li ćirilički NT bio tiskan bosančicom, t.j. tipom ćirilice kakvu su za svoje knjige rabili M. Divković, P. Posilović i S. Margitić, Jembrih decidirano odgovara niječno, temeljeći svoju argumentaciju na usporedbi konkretnih tekstova. Iako postoje određene naznake o utjecaju venecijanskih i rusijanskih slovnih oblika Jembrih, međutim, izričito napominje da ozbiljnije traganje za predlošcima Konzul-Dalmatinovih ćiriličkih slova tek predstoji.

Što se tiče same specifičnosti ćiriličkoga teksta NT u odnosu na glagoljički tekst NT, odnosno posebnosti jezičnih razlika u prijevodu uraškoga *Novoga testamenta*, Jembrih s pravom primjećuje (Pogovor, str. 82.) da će tek sada, objavljivanjem pretisaka obaju uraških novozavjetnih izdanja, biti omogućena teološka i filološka proučavanja uraških novozavjetnih tekstova. Ranije usporedbe glagoljičkoga i ćiriličkoga teksta NT prijevoda, koje su uglavnom kao „štihprobe“ napravili V. Jagić i F. Kidrič (usp. Pogovor, str. 96.) bile su šturu i svodile su se na konstatacije da je to „jedno te isto, samo malo drugačije“. Da razlike ipak nisu tako beznačajne, Jembrih pokazuje predočivanjem usporednih novozavjetnih tekstova iz Iv 1,1-14. O izvoru ovih jezičnih razlika između glagoljičkoga i ćiriličkoga teksta postoje razna mišljenja: dijelom se one pripisuju korektorskim zahvatima dvojice uskočkih „duhovnika“, Matije Popovića i Ivana Maleševca, ili utjecaju jezičnih varijanti (arhaiziranjâ) iz njihovih knjiga koje su sa sobom donijeli u Urach i vjerojatno ih ondje ostavili (usp. Pogovor, str. 60.-61.). Bučarevo je pak mišljenje da bi crkvenoslavenski utjecaj u ćiriličkom izdanju mogao biti

posljedica A. Dalmatinove redakcije (Pogovor; str. 81.-82.). U svakom slučaju, spomenute su razlike trebale biti u funkciji težnje uraških prevoditelja za nadregionalnom rasprostranjenošću njihova biblijskog prijevoda, u surječju njihova vjerovjesničkoga, misijskog pothvata koji je trebao omogućiti „prodor prave vjere čak do Carigrada“ (Pogovor, str. 10.). Objavljivanjem pretisaka obaju novozavjetnih uraških izdanja bit će sada svakako moguće i komparativnom unutarnjom kritikom teksta doći do važnih rezultata o značaju, rasporedu i učestalosti ovih jezičnih, i eventualno gramatičko-sintaktičkih razlika – naravno, i onih koji se tiču biblijskoprevodilačkih i teoloških detalja.

Izdanjem pretiska ćiriličkoga NT iz 1563., uz već objavljeni (2007.) pretisak glagoljičkoga NT iz 1562./63. – i to u „biblijskoj“ godini u kojoj je obilježena i 40. godišnjica Zagrebačke Biblije – zaokružen je kapitalan projekt objavljivanja pretisaka hrvatskoga novozavjetnog prvotiska. Uzevši u obzir i objavljivanje pretisaka uraškoga prijevoda *Proroka* iz 1564. (pretisak 2002., ur. Borislav Arapović, izd. Sveučilište u Mostaru), zaokružen je istodobno i projekt izdavanja svih dosad poznatih uraških protestantskih biblijskih prijevoda. Time je obogaćena ne samo hrvatska jezična i biblijskoprevodilačka baština, već se ova djela – postavši sada pristupačnima znanstvenicima, studentima i široj javnosti – konačno mogu profilirati kao nezaobilaznom sastavnicom u cjelini hrvatskoga kulturnog i vjerskog identiteta.

Ruben Knežević